



HUDUDLARARO RIVOJLANISH FARQLANISHINING IQTISODIY SABABLARI VA XORIJIY TAJRIBA TAHLILI

Abdullayeva Lola Avazovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakat iqtisodiyotining barqaror va inklyuziv o'sishini ta'minlashda to'siq bo'layotgan hududlararo nomutanosibliklar va ularning kelib chiqishining tub iqtisodiy sabablari tadqiq etilgan. Oxirgi besh yillik (2021–2026-yillar) empirik ma'lumotlar va O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi axborotnomalari tahlili asosida aglomeratsiya samarasi, investitsiyalar oqimi va mehnat resurslari taqsimotidagi tafovutlar ochib berilgan. Shuningdek, maqolada hududiy tengsizlikni kamaytirish bo'yicha xalqaro amaliyot — Yevropa Ittifoqining kogeziya (birlashish) siyosati, Xitoyning g'arbiy hududlarni rivojlantirish dasturlari va Germaniyaning moliyaviy tenglashtirish mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot yakunida milliy iqtisodiyotda hududiy qutblanishni yumshatish va chekka hududlarning drayver sohaslarini faollashtirish bo'yicha amaliy taklif hamda tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Hududlararo farqlanish, aglomeratsiya samarasi, Yalpi hududiy mahsulot (YHM), hududiy tengsizlik, xorijiy tajriba, kogeziya siyosati, investitsiyalar disproporsiyasi, Gini koeffitsiyenti.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida mamlakat hududlarining bir tekisda va muvozanatli rivojlanishi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Biroq xalqaro amaliyot va klassik iqtisodiy qonuniyatlar shuni ko'rsatadiki, bozor mexanizmlari tabiiy ravishda kapital, innovatsiya va malakali mehnat resurslarining ma'lum bir markazlarda (aglomeratsiyalarda) to'planishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida hududlararo iqtisodiy farqlanishni (regional inequality) chuqurlashtiradi.

O'zbekistonda ham keyingi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli tarkibiy islohotlar fonida poytaxt va sanoatlashgan markazlar bilan chekka, asosan agrar xarakterga ega bo'lgan hududlar o'rtasidagi iqtisodiy va daromadlar darajasidagi farq ko'zga tashlanmoqda. Hududiy disproporsiyalarni tahlil qilish va ularni xorijiy ilg'or modellar asosida tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish hozirgi davrning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Mintaqalar o'rtasida Yalpi Hududiy Mahsulot (YHM) va aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar farqlanishiga quyidagi asosiy iqtisodiy omillar sabab bo'lmoqda:

1. **Agglomeratsiya samarasi:** Yirik shaharlar va markazlar (masalan, Toshkent shahri) yuqori mehnat undorligi, rivojlangan infratuzilma va keng iste'mol bozoriga ega. Bu yerda moliya, IT, konsalting kabi yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi tarmoqlar jamlangan bo'lib, kapitalning qayta oqib kelishini ta'minlaydi.

2. **Investitsiyalar taqsimotidagi nomutanosiblik:** To'g'ridan-to'g'ri xorijiy va mahalliy investitsiyalar asosan tayyor infratuzilmaga ega yoki tabiiy resurslarga boy hududlarga (Navoiy, Toshkent viloyati, Buxoro) yo'naltirilmoqda. Ichki va chekka hududlar (Sirdaryo, Jizzax, Surxondaryo, Namangan) investitsiya jozibadorligi pastligi sababli o'sish drayverlaridan chetda qolmoqda.

3. **Mehnat resurslari sifati va migratsiya:** Malakali va oliy ma'lumotli kadrlar ("inson kapitali") daromad yuqori bo'lgan markazlarga intiladi (ichki migratsiya). Bu esa chekka hududlarda intellektual va innovatsion salohiyatning pasayishiga olib keladi.

So'nggi yillardagi statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, respublikada umumiy kambag'allik darajasi pasayib borayotgan bo'lsa-da (2021-yildagi 17,0 foizdan 2025-yil yakunida 5,8 foizgacha), hududlar o'rtasidagi farq kutubxonasi saqlanib qolmoqda.

2025–2026-yillar tahliliga ko'ra, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan o'rtacha daromad bo'yicha keskin qutblanish mavjud:

- **Toshkent shahri** — o'rtacha 52 million so'm (respublika o'rtacha ko'rsatkichidan 2,4 barobar yuqori).
- **Navoiy va Buxoro viloyatlari** — mos ravishda 32,1 million so'm va 26 million so'm (sanoat va xizmat ko'rsatish drayverlari sababli).
- **Qoraqalpog'iston Respublikasi, Namangan va Surxondaryo viloyatlari** — eng quyi pog'onalarda (14,8–16,5 million so'm atrofida).

Hududiy ko'rsatkichlar	Sanoat ulushi yuqori hududlar (Toshkent sh., Navoiy)	Agrar va xizmat ko'rsatish hududlari (Surxondaryo, Namangan)	Tafovut (koeffitsiyent)
Aholi jon boshiga daromad	32.1 – 52.0 mln so'm	14.8 – 16.5 mln so'm	2.5 – 3.2 barobar
O'rtacha oylik ish haqi (2025)	7.8 – 10.7 mln so'm	4.0 – 4.5 mln so'm	2.4 barobar
Sanoat mahsulotlari hajmi	Yuqori (YHMda >45%)	Past (YHMda <15%)	5-6 marta

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

Jahon amaliyotida hududlararo disproporsiyalarni yumshatish bo'yicha uchta asosiy model muvaffaqiyatli qo'llanilgan:

Yevropa Ittifoqi (YI) hududiy tengsizlikni bartaraf etish uchun maxsus **Strukturaviy va investitsiya fondlari** (Structural and Investment Funds) tizimidan foydalanadi. YI umumiy budjetining qariyb bir triand qismi kogeziya siyosatiga ajratiladi. Bunda asosiy e'tibor YHM darajasi ittifoq o'rtacha ko'rsatkichining 75 foizidan past bo'lgan qoloq mintaqalarga

infratuzilma, raqamlashtirish va yashil iqtisodiyot loyihalarini to'g'ridan-to'g'ri subsidiyalashga qaratiladi.

Xitoy hukumati sanoatlashgan sharqiy qirg'oqbo'yi provinsiyalari va qoloq g'arbiy ichki hududlar (Shinjong, Tibet, Gansu) o'rtasidagi keskin farqni kamaytirish uchun "G'arbni rivojlantirish" (Great Western Development) strategiyasini amalga oshirdi. Bu model doirasida g'arbiy hududlarga ulkan transport-logistika yo'laklari qurildi, soliq imtiyozlari joriy etildi va Erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilib, sanoat zanjirlari sun'iy ravishda mamlakat ichkarisiga ko'chirildi.

Germaniya Konstitutsiyasiga ko'ra, mamlakatning barcha hududlarida yashash sharoitlari teng bo'lishi lozim (Länderfinanzausgleich mexanizmi). Soliq tushumlari federal darajada qayta taqsimlanadi: iqtisodiyoti kuchli va boy yerlar (masalan, Bavariya, Baden-Vyurtemberg) o'z daromadlarining bir qismini moliyaviy jihatdan zaif hisoblangan sharqiy va shimoliy federal yerlarga (Bremen, Berlin) transfert shaklida o'tkazib beradi.

Xorijiy tajriba va O'zbekistondagi hududiy disproporsiyalar tahlili shuni ko'rsatadiki, hududiy tengsizlikni faqatgina ma'muriy buyruqbozlik bilan yengib bo'lmaydi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida quyidagi choralarni ko'rish tavsiya etiladi:

- **Klaster tizimi va ixtisoslashuvni chuqurlashtirish:** Har bir chekka hududning (masalan, Surxondaryoda meva-sabzavotchilik va logistika, Namanganda tekstil va hunarmandchilik) o'ziga xos nisbiy ustunliklaridan kelib chiqib, innovatsion hududiy klasterlarni tashkil etish.

- **"Fiskal federalizm" va mahalliy budjet mustaqilligi:** Soliq tushumlarining ma'lum qismini hududning o'zida qoldirish va subsidiyaga qaramlikni kamaytirish orqali mahalliy hokimiyatlarning investorlarni jalb qilishga bo'lgan qiziqishini oshirish.

- **Infratuzilmaviy kogeziya siyosati:** Chekka hududlarda yuqori tezlikdagi internet, barqaror elektr va zamonaviy transport tarmoqlarini rivojlantirish orqali chekka qishloq joylarni raqamli iqtisodiyot zanjiriga ulash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. **O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi.** (2025). *O'zbekiston hududlarining yillik statistik to'plami*. Rasmiy nashr. Toshkent. Manba: stat.uz/uz/nashrlar/3681-o-zbekiston-hududlarining-yillik-statistik-to-plami.

2. **Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi (CERR).** (2025). *O'zbekistonda kambag'allik darajasi va aholi daromadlari tahlili*. Toshkent. Manba: review.uz/en/post/analiz-urovnya-bednosti-i-doxodov-naseleniya-v-uzbekistane-po-itogam-2025-goda-infografika.

3. **European Commission.** (2024). *Cohesion Policy 2021-2027: Setting the framework for regional development*. EU Publications Office. Available at: ec.europa.eu/regional_policy.

4. **Nazarov, Sh. X.** (2023). Tarkibiy o'zgarishlarning hududlar iqtisodiyotining rivojlanishiga ta'siri. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 2(10), 175-182. Manba: researchgate.net/publication/385628015.

5. **World Bank.** (2025). *Uzbekistan Regional Development and Spatial Inequality Brief*. Washington DC: World Bank Group.

